

Uvod u funkcijske jednačbe

28. listopada 2017.

Funkcija

Za neprazne skupove A i B funkcija je uređena trojka (A, B, f) gdje je f pravilo pridruživanja takvo da za svaki $x \in A$ postoji jedinstveni $y \in B$ takav da je $y = f(x)$.

Skup A je domena, a B kodomena funkcije. Takvu funkciju simbolički zapisujemo $f: A \rightarrow B$.

Skup svih vrijednosti koje funkcija poprima zovemo slika funkcije. Važno je napomenuti za kodomena i slika funkcije nisu jedno te isto. Npr. za funkciju $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$, $f(x) = x^2$, kodomena je $\mathbb{R}$, a slika funkcije $\mathbb{R}_0^+$. Međutim, uvijek je slika funkcije podskup kodomene.

Neka svojstva funkcija

PARNOST-NEPARNOST: Funkcija je parna akko vrijedi

$$f(x) = f(-x)$$

za sve x iz domene, a neparna akko vrijedi

$$-f(x) = f(-x)$$

za sve x iz domene.

MONOTONOST: Funkcija je monotona akko

$$x > y \implies f(x) \geq f(y)$$

za sve x i y iz domene (tada je rastuća) ili

$$x > y \implies f(x) \leq f(y)$$

za sve x i y iz domene (tada je opadajuća).

NEPREKIDNOST: Funkcija je neprekidna ako graf te funkcije možemo nacrtati u koordinatnom sustavu bez dizanja olovke. Ovo je neformalna definicija, formalna koristi limese. **INJEKCIJA:** Funkcija je injekcija akko nikoje 2 vrijednosti funkcije nisu iste, formalnije,

$$f(a) = f(b) \implies a = b$$

SURJEKCIJA: Funkcija je surjekcija akko za svaki element y iz kodomene postoji x iz domene takav da je $y = f(x)$. Za takve funkcije je slika funkcije jednaka kodomeni.

BIJEKCIJA: Funkcija je bijekcija ako je surjekcija i injekcija, odnosno za svaki y iz kodomene postoji jedinstveni x iz kodomene takav da je $y = f(x)$.

KOMPOZIJA: Funkcija h je kompozicija funkcija f i g ako je

$$f: A \rightarrow B$$

$$g: C \rightarrow D$$

$$h: A \rightarrow D$$

i

$$h(x) = g(f(x)) \text{ za sve } x \in A$$

INVERZNA FUNKCIJA: Ako za funkciju $f: A \rightarrow B$ postoji funkcija $g: B \rightarrow A$ takva da je

$$f(g(x)) = g(f(x)) = x$$

onda je g inverzna funkcija od f .

Za vježbu dokažite da funkcija ima inverz akko je bijekcija.

Funkcijske jednadžbe i metode rješavanja

Rješavanje funkcijskih jednadžbi je nalaženje svih funkcija koje zadovoljavaju zadane uvjete i dokazivanje da jedino te funkcije zadovoljavaju te uvjete.

Neke od metoda kojima se služimo u rješavanju su:

- pogađanje rješenja, ovo je vrlo bitno jer ako slutimo koje su funkcije rješenje, to nam može pomoći u rješavanju
- uvrštavanje konkretnih vrijednosti u jednadžbu, vrijednosti koje uvijek treba uvrstiti (ako je moguće) su $0, 1, -1$ jer su 0 i 1 neutralni elementi za zbrajanje i množenje, a s -1 možemo pokratiti neke stvari
- supstitucije i definiranje novih funkcija preko postojeće
- traženje surjektivnosti i injektivnosti
- traženje nultočaka i fiksnih točaka (fiksna točka je x takav da je $f(x) = x$)
- indukcija (korisna za traženje vrijednosti u cjelobrojnim i racionalnim točkama)

VAŽNO!!! Na kraju sva rješenja obavezno treba provjeriti jer smo rješavanjem jednadžbe dobili sljedeću implikaciju: ako je f rješenje jednadžbe, onda je f jedna od sljedećih funkcija: $\dots$, pa moramo provjeriti rješenja za drugi smjer implikacije.

Primjer 1.

Nađi sve funkcije $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ za koje je

$$f(xyz) = xf(x) + yf(y) + zf(z)$$

za sve $x, y, z \in \mathbb{R}$.

Dokaz. Uvrštavanjem $y = 0$ i $z = 0$ dobivamo

$$f(0) = xf(x)$$

Sada početni uvjet zapravo postaje

$$f(xyz) = 3f(0)$$

ili, ako ovrstimo $y = z = 1$,

$$f(x) = 3f(0)$$

za sve $x \in \mathbb{R}$, pa i za $x = 0$ što znači da je $f(0) = 3f(0) = 0$, odnosno $f(x) = 0$.

Provjera:

$$0 = f(xyz) = xf(x) + yf(y) + zf(z) = 0$$

znači, $f(x) = 0$ je rješenje jednadžbe.

Provjera je uvijek nužna jer sve informacije koje smo dobili zapravo znače: ako je funkcija rješenje, onda za nju vrijedi to što smo dobili.

Primjer 2.

Nađi sve funkcije $f: \mathbb{Q} \rightarrow \mathbb{R}$ za koje je

$$f(x+y) = f(x) + f(y)$$

za sve $x, y \in \mathbb{Q}$

Dokaz. Uvrštavanjem $y = 0$ dobivamo

$$f(x) = f(x) + f(0) \implies f(0) = 0$$

Uvrštavanjem $y = -x$ dobivamo

$$0 = f(0) = f(x) + f(-x) \implies f(-x) = -f(x)$$

Neka je $f(1) = c$.

Vrijedi

$$f(nx) = f(x + x + \dots + x) = f(x) + f(x) + \dots + f(x) = nf(x)$$

za sve $n \in \mathbb{N}$. Dakle, vrijedi i

$$f\left(\frac{n}{m}x\right) = \frac{f(nx)}{m} = \frac{n}{m}f(x)$$

za sve $n, m \in \mathbb{Q}^+$.

To znači da je $f(q) = qf(1) = qc$ za sve $q \in \mathbb{Q}$.

Lako se vidi da to zbilja je rješenje jednadžbe.

Ova jednadžba se zove **CAUCHYEVA FUNKCIJSKA JEDNADŽBA**. Ako je domena funkcije $\mathbb{Q}, \mathbb{Z}, \mathbb{N}$ ili sličan prebrojiv skup, onda je jedino rješenje $f(x) = cx$, za neku konstantu c . Ako je domena $\mathbb{R}$, onda uz $f(x) = cx$ postoje i druga "divlja" rješenja, međutim, ako još imamo i uvjet neprekidnosti ili monotonosti, onda je jedino rješenje linearna funkcija

Sad ćemo dokazati da, ako imamo uvjet monotonosti, da je jedino rješenje linearno.

Dokaz. Znamo da je $f(q) = cq$ za racionalne brojeve i želimo da je $f(x) = cx$ za sve realne brojeve.

Pretpostavimo da postoji $a \in \mathbb{R}$ t.d. je $f(a) > ca$. Tada postoji racionalan broj q između $f(a)$ i ca pa vrijedi:

$$f(a) > f(q) = cq > ca$$

što je kontradikcija s monotonošću. Analogno se pokaže i da ne postoji $b \in \mathbb{R}$ t.d. je $f(b) < cb$. Dakle, za sve x vrijedi $f(x) = cx$.

Lako se vidi da to zbilja je rješenje jednadžbe.

Primjer 3.

Postoji li $f: \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ t.d. za svaki $n \in \mathbb{N}$ vrijedi

$$f(f(n)) = f(n+1) - f(n)?$$

Dokaz. Kako je domena $\mathbb{N}$, vrijedi

$$f(n+1) - f(n) = f(f(n)) \geq 1$$

pa je funkcija strogo rastuća i lako se matematičkom indukcijom dokaže $f(n) \geq n$.

Međutim, vrijedi i

$$f(f(n)) = f(n+1) - f(n) < f(n+1) \implies f(n) < n+1$$

zbog stroge rastačnosti. Dakle, $f(n) = n$.

Provjera:

$$n = f(f(n)) = f(n+1) - f(n) = 1$$

što ne vrijedi za $n > 1$. Dakle, ova jednadžba nema rješenja.

Primjer 4.

Postoji li surjeksija $f: \mathbb{N} \rightarrow \mathbb{N}$ t.d. za svaki $n \in \mathbb{N}$ vrijedi $f(n) \geq n + (-1)^n$?

Dokaz. Primijetimo prvo da je $f(n) \geq n - 1$. (*)

To znači da ako je $f(a) = 1$ (mora postojati zbog surjektivnosti), onda je $a \leq 2$. Kako je $f(2) \geq 3$, mora biti $f(1) = 1$. Sad ćemo indukcijom po k dokazati da je $f(2k) = 2k + 1$ i $f(2k + 1) = 2k$ za svaki $k \in \mathbb{N}$.

BAZA: $k = 1$

Neka je a takav da je $f(a) = 2$ (postoji zbog surjektivnosti). Mora biti $a \leq 3$ (*). Kako je $f(1) = 1$ i $f(2) \leq 3$, mora biti $a = 3$, tj. $f(3) = 2$.

Neka je b takav da je $f(b) = 3$ (postoji zbog surjektivnosti). Mora biti $a \leq 4$ (*). Kako je $f(1) = 1$, $f(3) = 2$ i $f(4) \leq 5$, mora biti $a = 2$, tj. $f(2) = 3$.

KORAK: Pretpostavljamo da je $f(1) = 1$ te $f(2i) = 2i + 1$ i $f(2i + 1) = 2i$ za sve $i \leq n - 1$. Dokazat ćemo $f(2n) = 2n + 1$ i $f(2n + 1) = 2n$.

Neka je a takav da je $f(a) = 2n$. Mora biti $a \geq 2n$ (pretpostavka) i $a \leq 2n + 1$ (*). Kako je $f(2n) \geq 2n + 1$, mora biti $f(2n + 1) = 2n$.

Neka je b takav da je $f(b) = 2n + 1$. Mora biti $a \geq 2n$ (pretpostavka) i $a \leq 2n + 2$ (*). Kako je $f(2n + 1) = 2n$ i $f(2n + 2) \geq 2n + 3$, mora biti $f(2n) = 2n + 1$.

Dakle, jedino rješenje jednadžbe je $f(1) = 1, f(2k) = 2k + 1, f(2k + 1) = 2k$ za sve $k \in \mathbb{N}$. Kad ga uvrstimo u početni uvjet, dobijemo da zadovoljava uvjete zadatka.

Zadaci

Zadatak 1.

Nađi sve funkcije $f: \mathbb{Q} \rightarrow \mathbb{Q}$ t.d.

$$f(x+y) = f(x) + f(y) + xy$$

za sve $x, y \in \mathbb{R}$.

Zadatak 2.

Nađi sve funkcije $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ t.d.

$$xf(y) + yf(x) = (x+y)f(x)f(y)$$

za sve $x, y \in \mathbb{R}$.

Zadatak 3.

Nađi sve funkcije $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ t.d. $f(x)f(y) = f(x-y)$ za sve $x, y \in \mathbb{R}$.

Zadatak 4.

Nađi sve funkcije $f: \mathbb{R} \setminus \{0\} \rightarrow \mathbb{R}$ t.d.

$$2f(x) + f\left(\frac{1}{x}\right) = x$$

Zadatak 5.

Nađi sve funkcije $f: [0, 1] \rightarrow [0, 1]$ takve da vrijedi $f(0) = 0$ i

$$|f(x) - f(y)| \geq |x - y|, x, y \in [0, 1]$$

Zadatak 6.

Nađi sve strogo rastuće $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ takve da je $f(f(x)) = x$ za sve $x \in \mathbb{R}$.

Zadatak 7.

Nađi sve $f: \mathbb{R}^+ \rightarrow \mathbb{R}^+$ takve da vrijedi

$$f(x^y) = f(x)^{f(y)}$$

za sve $x, y \in \mathbb{R}^+$.

Zadatak 8.

Nađi sve $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ takve da vrijedi

$$f(x) = \max_{y \in \mathbb{R}} (2xy - f(y))$$

za sve $x \in \mathbb{R}$.

Zadatak 9.

Nađi sve $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ takve da vrijedi

$$f(x^2 + f(y)) = y - x^2$$

za sve $x, y \in \mathbb{R}$.

Zadatak 10.

Nađi sve $f: \mathbb{Q} \rightarrow \mathbb{Q}$ takve da je

$$f(1) = 2$$

$$f(xy) = f(x)f(y) - f(x+y) + 1$$

za sve $x, y \in \mathbb{Q}$

Zadatak 11.

Nađi sve $f: \mathbb{R} \rightarrow \mathbb{R}$ takve da je

$$f(f(x) - f(y)) = (x - y)^2 f(x + y)$$

za sve $x, y \in \mathbb{R}$.

Hintovi

1. Uvedi supstituciju $g(x) = f(x) - \frac{x^2}{2}$
2. Uvrsti $y = 0$ i $x = y$
3. Dokaži parnost.
4. Uvrsti $\frac{1}{x}$
5. Nađi $f(1)$.
6. Pretpostavi da za neki a , $f(a) > a$ ili $f(a) < a$.
7. Dobij multiplikativnost i nakon toga aditivnost.
8. Uvrsti $x = y$.
9. Uvrsti $x = 0$ i $y = f(y)$.
10. Dokaži $f(z) = z + 1$ za cijele brojeve.
11. Uvrsti $x = y$ i dokaži djelomičnu surjektivnost.

Rješenja

1. Kad napravimo supstituciju $g(x) = f(x) - \frac{x^2}{2}$, dobijemo $g(x+y) = g(x) + g(y)$ kojoj je jedino rješenje u $g(x) = cx$. Dakle jedino moguće rješenje je $f(x) = cx + \frac{x^2}{2}$ i lako se provjeri da je to stvarno rješenje polazne jednačbe.
2. Kad uvrstimo $y = 0$ dobijemo $xf(0) = xf(x)f(0)$, odnosno $f(0) = f(x)f(0)$ za sve x koji nisu jednaki 0. Ako $f(0) \neq 0$, onda je $f(x) = 1$ za sve $x \neq 0$ i lako se provjeri da je to jedno rješenje. Ako je $f(0) = 0$, uvrstimo $x = y \neq 0$ i dobijemo $2xf(x) = 2xf(x)^2 \implies f(x) = 0, 1$ za sve $x \neq 0$. Ako postoje $a \neq 0, f(a) = 0$ i $b \neq 0, f(b) = 1$, uvrstimo $x = a, y = b$ i dobijemo $af(b) = 0$, kontradikcija. Dakle, jedina rješenja su $f(x) = 0, f(x) = 1$ za $x \neq 0$ i $f(0) = c$ gdje je c bilo koji realni broj. Lako se provjeri da su to rješenja.
3. Zamijenimo li x i y , dobijemo da je funkcija parna. Sad možemo umjesto y uvrstiti $-y$, dobijemo $f(x-y) = f(x+y)$ za sve $x, y \in \mathbb{R}$, dakle, funkcija je konstantna. Provjerom se dobije da su jedine moguće konstante 0 i 1.
4. Uvrstimo li $\frac{1}{x}$ u jednačbu, dobijemo $2f(\frac{1}{x}) + f(x) = \frac{1}{x}$. Dakle, dobili smo sustav 2 jednačbe s 2 nepoznanice s jedinstvenim rješenjem $f(x) = \frac{2x-\frac{1}{x}}{3}, f(\frac{1}{x}) = \frac{\frac{2}{x}-x}{3}$. Dakle, jedino moguće rješenje je $f(x) = \frac{2x-\frac{1}{x}}{3}$. Provjerom se dobije da je to stvarno rješenje polazne jednačbe.

5. Uvrstimo li $y = 0$, dobivamo

$$|f(x)| \geq |x| \implies f(x) \geq x$$

To znači da je

$$f(1) \geq 1 \implies f(1) = 1$$

Uvrstimo li sad $y = 1$, dobivamo

$$|1 - f(x)| \geq |1 - x| \implies f(x) \leq x$$

Kako imamo $f(x) \geq x$ i $f(x) \leq x$, jedino moguće rješenje je

$$f(x) = x$$

i lako se vidi da ono zadovoljava jednačbu.

6. Pretpostavimo da je za neki a $f(a) > a$. Tada zbog rastačnosti vrijedi

$$f(f(a)) > f(a) > a$$

što nije moguće. Slučaj $f(a) < a$ se rješava analogno.

Dakle, jedina mogućnost je $f(x) = x$ za sve $x \in \mathbb{R}$ i lako se vidi da ono zadovoljava jednačbu.

7. Jedna rješenja su $f(x) = 1$ i $f(x) = x$ za sve $x \in \mathbb{R}^+$. Inače postoji a takav da je $f(a) \neq 1$. Sada vrijedi

$$f(a)^{f(xy)} = f(a^{xy}) = f(a^x)^{f(y)} = f(a)^{f(x)f(y)} \implies f(xy) = f(x)f(y)$$

jer $f(a) \neq 1$. Sada je

$$f(a)^{f(x+y)} = f(a^{x+y}) = f(a^x)f(a^y) = f(a)^{f(x)}f(a)^{f(y)} = f(a)^{f(x)+f(y)} \implies f(x+y) = f(x) + f(y)$$

jer $f(a) \neq 1$.

Iz jednačbe $f(xy) = f(x)f(y)$ se dobije

$$f(x^2) = f(x)^2 \geq 0$$

dakle

$$f(x) \geq 0, x \geq 0$$

pa dobivamo

$$f(x+a) = f(x) + f(a) \geq f(x), a \geq 0$$

odnosno funkcija je rastuća. Dakle, dobili smo uvjet monotonosti na Cauchyevu funkcijsku pa je jedino rješenje $f(x) = cx, x \in \mathbb{R}^+, c \in \mathbb{R}^+$.

Provjera: $cx^y = cx^{cy} \implies c = 1$, dakle jedina su rješenja $f(x) = 1$ i $f(x) = x$.

8. Uvrstimo li $x = y$, dobivamo

$$f(x) \geq x^2$$

s druge strane za svaki x postoji neki a t.d.

$$f(x) = 2ax - f(a) \implies x^2 + a^2 \leq 2ax \implies a = x \implies f(x) = x^2, x \in \mathbb{R}$$

Lako se vidi da je to zbilja rješenje jednadžbe.

9. Uvrstimo li $x = 0$, dobivamo

$$f(f(y)) = y, y \in \mathbb{R}$$

Uvrstimo li sad $y = f(0)$, dobivamo

$$f(x^2) = f(0) - x^2$$

odnosno

$$f(x) = f(0) - x, x \geq 0$$

Sad možemo u početnu jednadžbu uvrstiti takav x da je $x^2 + f(y) > 0$ i onda imamo

$$y - x^2 = f(0) - x^2 - f(y) \implies f(x) = f(0) - x, x \in \mathbb{R}$$

Lako se vidi da to stvarno jest rješenje jednadžbe.

10. Uvrstimo li $y = 1$, dobivamo

$$f(x+1) = f(x) + 1$$

što znači da je

$$f(z) = z + 1$$

za sve cjelobrojne z i da je

$$f(x+z) = f(x) + z$$

za sve racionalne x i cijele z (ova zadnja tvrdnja se lako dokaže indukcijom). Ako sada uvrstimo $x = \frac{p}{q}$ i $y = q$, gdje su p i q cjelobrojni, dobivamo

$$p+1 = f(p) = (q+1)f\left(\frac{p}{q}\right) - f\left(\frac{p}{q}\right) - q + 1 = qf\left(\frac{p}{q}\right) - q + 1 \implies f\left(\frac{p}{q}\right) = \frac{p+q}{q} \implies f(x) = x+1$$

za sve racionalne x . Lako se vidi da je to stvarno rješenje jednadžbe.

11. Jedno rješenje je $f(x) = 0$ za sve x . Pretpostavimo sad da postoji a takav da $f(a) \neq 0$. Pretpostavimo da je $f(a) > 0$, drugi slučaj se rješava analogno.

Uvrstimo li $x = y$, dobivamo $f(0) = 0$. Uvrstimo li sad x i y takve da je $x+y = a$ i $x-y = k$, gdje je k bilo koji broj, dobivamo da funkcija može postići sve nenegativne vrijednosti.

Uvrstimo li zamijenjene x i y u jednadžbu, dobivamo

$$f(f(x) - f(y)) = f(f(y) - f(x)) \implies f(z) = f(-z)$$

za sve z zbog djelomične surjektivnosti.

Sad uvrstimo $y = -y$ i dobivamo

$$f(f(x) - f(y)) = (x-y)^2 f(x+y) = (x+y)^2 f(x-y) \implies \frac{f(z)}{z^2} = c$$

Dakle jedino moguće rješenje je $f(x) = cx^2$.

Provjera:

$$c^3(x^2 - y^2)^2 = c(x-y)^2(x+y)^2 \implies c = 1$$

U drugom slučaju se dobije $c = -1$. Dakle, jedina su rješenja $f(x) = 0$, $f(x) = x^2$, $f(x) = -x^2$.